

НОВЧАНА НАКНАДА ПОЈЕДИНИХ ВИДОВА НЕМАТЕРИЈАЛНЕ ШТЕТЕ ЗА ПРЕТРПЉЕНЕ ДУШЕВНЕ БОЛОВЕ

doi:10.7168/spm.12.1845.08J

Анстракт

Нематеријална штета је штета која се досуђује у случају повреде права личности. Може се састојати у новчаној и неновчаној накнади (репарацији). Позитивноправно регулисање (члан 200/1 Закона о облигационим односима) је такво да се новчана накнада нематеријалне штете одређује као „правична новчана накнада“. Наиме, новчана накнада нематеријалне штете нема за сврху новчану репарацију онога што је оштећени изгубио (претрпљени физички и психички бол или страх), већ да оштећени за досуђени новчани износ прибави себи неку сатисфакцију (задовољство, задовољштину) умјесто зла које му је нанесено. Осјећај бола или страха који је оштећени претрпио не може се надокнадити, јер се ради о једној нематеријалној (моралној) вриједности, али му се може дати одређена новчана сатисфакција која ће омогућити да себи прибави један други, позитивни осјећај, осјећај среће и задовољства који ће бар донекле ублажити првобитни негативни осјећај. Оштећени ће за досуђени новац моћи себи да прибави оно (морално или материјално) задовољство које му, по

* Мр Раденко Јотановић, виши асистент на Правном факултету Универзитета у Бањој Луци

његовом мишљењу, на најбољи начин омогућава да успостави нарушену психичку равнотежу. Овакво рјешење неће увијек бити правично, али у недостатку другог, којим се може на бољи начин уклонити или ублажити претрпљени бол и страх, свакако је прихватљиво, јер „из тога, што се не може направити боље, никако не слиједи, да не треба направити ништа“.

Кључне ријечи: права личности, нематеријална штета, душевни бол, умањење животних активности, наруженост, смрт блиског лица, тешки инвалидитет блиског лица, сатисфакција у посебним случајевима, (морална) права аутора.

УВОД

Проширење класичног појма штете, који се ограничавао само на имовинску штету, резултат је, првенствено, признавања права личности као субјективних грађанских права, тј. правно признатих интереса, које је требало заштитити и путем накнаде нематеријалне штете. Право на накнаду нематеријалне штете уско је везано за субјективна грађанска права личности, али то нису исти појмови. Прије свега из разлога што се права личности могу штитити и другим правним средствима осим тужбе за накнаду нематеријалне штете, односно могућа је повреда права личности и без појаве нематеријалне штете. Међутим, не важи обрнуто, тј. нема нематеријалне штете без претходне повреде права личности, тако да се без права личности не може говорити о нематеријалној штети. Ово из разлога што је појам нематеријалне штете одређен с обзиром на природу добара која су предмет заштите (нематеријална, лична добра, права личности), а не с обзиром на облик накнаде штете. Због тога израз „нематеријална штета“ није одговарајући, јер повредом нематеријалних добара може настати и материјална штета.

ЗОО (члан 155) је нематеријалну штету дефинисао као „...наношење другоме физичког или психичког бола или страха (нематеријална штета)“, не позивајући се при томе на права личности, иако су она касније наведена у другим члановима овог закона. Тако се права

личности спомињу у члану 199 ЗОО-а: „У случају повреде права личности (подвукао Р.Ј.) суд може наредити,...“ и члану 200/1 ЗОО-а: „За претрпљене физичке болове, за претрпљене душевне болове због умањења животне активности, наружености, повреде угледа, части, слободе или права личности (подвукао Р.Ј.), ...“. Управо ова два члана ЗОО-а регулишу и два начина накнаде нематеријалне штете и то неновчани облик поправљања нематеријалне штете (члан 199 ЗОО-а) и новчани облик накнаде нематеријалне штете (члан 200 ЗОО-а). Поред разлике у облику у којем се досуђује (неновчани и новчани), суштинска разлика између ова два вида нематеријалне штете је у томе што је код неновчаног облика оштећени дужан доказати само повреду неког од права личности, док је код новчаног облика оштећени дужан, поред повреде личног добра, доказати и последицу која је проистекла из те повреде (физички или психички бол или страх).¹ ЗОО (члан 200/1) прихвата ову, тзв. субјективну концепцију новчане накнаде нематеријалне штете због повреде права личности, по којој штету представља наношење другом физичког, душевног бола или страха, а не сама повреда права личности.

ЗОО је таксативно, а не егземпларно, регулисао облике нематеријалне штете за које се може досудити новчана накнада.² При томе, одредба члана 200/1 ЗОО-а физички бол и страх регулише уопштено, јер не одређује појединачне случајеве које узрокују физички бол и страх, за разлику од правичне новчане накнаде нематеријалне штете за душевне болове која се може досудити за таксативно наведене случајеве. Ови случајеви душевних болова заправо су квалификоване околности које у смислу чланова 200/1 и 2 ЗОО-а утичу на висину правичне новчане накнаде.³ При томе треба имати на уму да душевни болови нису самосталан облик нематеријалне штете (в. чланове 155 ЗОО-а), већ само критеријуми на основу којих суд цијени да ли су они такве јачине и трајања да представљају основу за накнаду нематеријалне

¹ Б. Морант, „Закон о облигационим односима и заштита права личности“, *Правна ријеч*, бр. 16/2008, 151-152.

² Д. Медић, „Накнада штете за душевне болове због умањења животне активности“, *Правна ријеч*, бр. 20/2009, 81.

³ И. Црнић, *Неимовинска штета*, друго издање, Организатор, Загреб 2006, 212.

штете (чланови 200/1 и 2 ЗОО-а), а сама нематеријална штета је повреда неког од права личности (права на физички интегритет, психички интегритет, заштиту здравља, достојанство, слободу).

Правична новчана накнада нематеријалне штете за претрпљене душевне болове може се досудити у сљедећим случајевима: због умањења животних активности, због наружености, повреде угледа, части, слободе, смрти блиског лица, због нарочито тешког инвалидитета блиског лица и због кривичних дјела против полног интегритета (чланови 200, 201 и 202 ЗОО-а).⁴ Новчана накнада нематеријалне штете за поједине случајеве претрпљених душевних болова регулисана је и другим законима.⁵ Тако је Законом о кривичном поступку,⁶ у глави XXXII, регулисан поступак за накнаду штете лицима без основа осуђених и неосновано лишених слободе. Законом о заштити од клевете, којим је извршена декриминализација кривичних дјела увреде и клевете, регулисана је грађанскоправна одговорност за клевету.⁷ Законом о државним службеницима регулисана је накнада штете проузроковане од стране државних службеника.⁸ Законом о ауторском и сродним правима Босне и Херцеговине регулисана је и правична новчана накнада за претрпљене душевне болове због повреде моралних права аутора.⁹ На све ове законе, односно поједине њихове дијелове који се тичу накнаде штете за претрпљене поједине случајеве душевних болова, примјењују се одредбе члана 200/1 ЗОО-а као *lex generalisa*.

⁴ На рјешење законодавца из чл. 200/1 гдје је употребио таксативни метод за набрајање да се новчана накнада даје за тачно одређене случајеве (претрпљени физички болови, претрпљени душевни болови због умањења животне активности, наружености, повреде угледа, части, слободе), а затим је употребио везник „или“ („...или права личности...“) може се ставити примједба. Наиме, из таквог нормирања проистиче да су наведени случајеви усљед којих се даје новчана накнада једно, а права личности друго. Због тога би *de lege ferenda* требало везник „или“ замијенити везником „и“, тако да се, осим у наведеним случајевима, новчана накнада може досудити и у свим другим случајевима повреде права личности чији се број таксативно не може унапријед одредити. в. А. Радоловић, „Право особности у новом Закону о обвезним односима“, *Зборник Правног факултета Свеучилишта у Ријеци*, в. 27, бр. 1/2006, 154-155.

⁵ И. Бабић, *Облигационо право – општи део*, ФЕППС и Службени гласник, Београд и Сремска Каменица, 2009, 255-257.

⁶ Закон о кривичном поступку, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 100/2009.

⁷ Закон о заштити од клевете, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 37/2001.

⁸ Закон о државним службеницима, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 118/2008.

⁹ Закон о ауторским и сродним правима, *Службени гласник БиХ*, бр. 63/2010.

1. НАКНАДА ЗА ПРЕТРПЉЕНЕ ДУШЕВНЕ БОЛОВЕ ЗБОГ УМАЊЕЊА ЖИВОТНИХ АКТИВНОСТИ

Ову накнаду треба разликовати од накнаде изгубљене зараде због потпуне или дјелимичне неспособности за рад (умањења радне способности), јер се ради о сличним правним институтима. Наиме, иако су обје накнаде акцесорна последица проузроковане тјелесне повреде или болести оштећеног, сврхе (циљеви) због које се досуђују су потпуно различите. Накнада изгубљене зараде због умањења радне способности је материјална штета, а накнада за претрпљене душевне болове због умањења животних активности је нематеријална штета. Накнада због умањења животних активности досуђује се за претрпљени душевни бол због смањене функционалности и активности организма или због улагања посебних напора за вршење покрета и обављања радњи у задовољавању обичних, редовних и свакодневних потреба и интереса.¹⁰ Дакле, ради се о двије врсте последица за које се досуђује накнада штете због умањења опште животне активности: појачани напори у вршењу животних активности и губитак или смањење неких животних активности.¹¹ Ове последице се често кумулирају,¹² односно међусобно се не искључују, већ се прожимају и јављају заједно¹³.

Накнада нематеријалне штете због душевних болова за умањење опште животне активности такође треба разликовати од накнаде нематеријалне штете за физичке болове и страх, као и душевне болове због наружености, јер физички болови и страх трају одређено вријеме, а душевни болови због наружености, иако трајног карактера, односе се

¹⁰ З. Петровић, Н. Мрвић - Петровић, „Накнада нематеријалне штете због телесне повреде или смрти лица“, *Накнада нематеријалне штете - избор радова са саветовања Удружења за одитетно право Београд 1998-2008*, Београд 2009. година, 43. Исто и према Закључку са савјетовања грађанских и грађанско-привредних одјељења Савезног суда, врховних судова и Врховног војног суда од 15. и 16.10.1986. године, који наводе ови аутори (44): „Умањење животне активности, као посебан основ за накнаду штете због душевних болова, обухвата сва ограничења у животним активностима оштећеног које је остваривао или би их, по редовном току ствари, у будућности извесно остваривао. Под ограничењем се подразумева и вршење активности уз повећане напоре или под посебним условима“.

¹¹ О. Станковић, *Накнада штете*, Номос, Београд 1998, 247; З. Ивошевић, 663-665.

¹² И. Црнић, 213.

¹³ З. Ивошевић, 663.

искључиво на нарушавање естетског изгледа оштећеног. Ови видови накнаде штете досуђују се поводом саме повреде, односно лијечења.¹⁴ Насупрот томе, накнада нематеријалне штете због душевних болова за умањење опште животне активности досуђује се послије завршетка лијечења оштећеног, а за посљедице које утичу на његов нормалан живот и рад које трају дуже вријеме или трајно. Исплаћује се, по правилу, у једнократном износу (паушално) за штету коју је оштећени претрпио или трпи, као и за штету коју ће трпјети у будућности (будућа нематеријална штета из члана 203 ЗОО-а). Може се досудити и у облику ренте, док за то постоје законски услови (*rebus sic stantibus*), односно уколико према околностима датог случаја овакав облик накнаде представља одговарајућу сатисфакцију.¹⁵ У ЗОО није изричито регулисана могућност досуђивања нематеријалне штете у облику ренте, али није изричито ни забрањена, тако да судови, поготово у новијој судској пракси досуђују, између осталих, и накнаду штете у облику ренте и за накнаду нематеријалне штете због душевних болова за умањење опште животне активности.¹⁶

Приликом одлучивања о основу и висини накнаде за претрпљене душевне болове због умањења животних активности суд ће цијенити првенствено јачину и трајање бола (члан 200/1 ЗОО-а). При овој оцјени користиће се судскомедицинским вјештачењем о проценту тјелесног и здравственог оштећења повријеђеног лица.¹⁷ Задатак вјештака је да

¹⁴ *Ibid*, 663.

¹⁵ „Накнада неимовинске штете (због смањења животне активности и других њених трајних облика) досуђује се у правилу у једнократном новчаном износу, а у облику ренте само ако такав облик накнаде према околностима датог случаја представља одговарајућу сатисфакцију“, Пресуда Врховног суда Хрватске, Рев. бр. 1836/81, од 02.02. 1982. године, вид. Д. Медић, Х. Тајић, *Нематеријална штета у пракси*, Привредна штампа, Сарајево – Бања Лука 2008, 96.

¹⁶ В. Пресуду Окружног суда у Бањој Луци, бр. 71ОП04033210 Гж, од 21.02.2011. године и Пресуду Основног суда у Бањој Луци, бр. 71ОП04033204 П, од 09.03.2009. године (из Архиве судова).

¹⁷ У Републици Хрватској су на сједници Грађанског одјела Врховног суда одржаној дана 29.11.2002. године, донесени Оријентацијски критерији и износи за утврђивање висине правичне новчане накнаде нематеријалне штете према којима се за душевне боли због смањења животне активности за сваких 10% може досудити: 25%: 7.500 куна, 25%-40%: 11.000 куна, 40%-60%: 22.000 куна, 60% -80%: 45.000 куна и 80%-100%: 75.000 куна. Грађанско одјељење Врховног суда Федерације БиХ је на сједници одржаној 20.02.2006. године, такође, донијело Оријентационе критерије и износе за утврђивање висине правичне новчане накнаде

опише у чему се састоји умањење животне активности (која ограничења оштећени трпи, како у обичном животу, тако и на раду), које животне активности оштећени уопште не може да оствари, а које може само уз повећане напоре у односу на ранији живот и томе сл.¹⁸ Међутим, „суђење у оваквим случајевима захтијева правичност, а не математику која произилази из механичке примјене оријентацијских критерија“¹⁹. Суд ће цијенити величину патњи, тегоба, напора, значај повреде (степен инвалидности), занимање, старост, пол, породично стање оштећеног и уопште сва његова трпљења, као и друге околности случаја у складу с чланом 200/2 ЗОО-а.²⁰ Тако нпр. и немогућност бављења спортом, музиком, учења страних језика, губитак полне моћи, немогућност рађања и сл., представљају облике смањене животне активности. Посебно занимљиво је становиште по којем и прекид школовања, као и уништена или смањена могућност даљег развоја и напредовања, представља основ за накнаду нематеријалне штете због душевних болова за умањење опште животне активности.²¹ У сваком случају, суд је у обавези да утврди и цијени све релевантне околности конкретног слу-

нематеријалне штете по којима су ови износи за сваких 10% следећи: до 30%: 5.000 КМ, до 50%: 6.000 КМ и преко 50%: 7.000 КМ. Судови у Републици Српској немају формално утврђене јединствене критеријуме на основу којих утврђују висину правичне новчане накнаде нематеријалне штете, већ то чине појединачно, тако да постоје различита пракса, не само између основних и окружних, већ и између судова исте инстанце.

¹⁸ Д. Медић, „Накнада штете за душевне болове због умањења животне активности“, *Правна ријеч*, бр. 20/2009, 88; „Значај вјештачења у парницама за накнаду нематеријалне штете“, *Накнада нематеријалне штете*, Будва 2001, 73-74.

¹⁹ И. Црнић, 216.

²⁰ Приликом одмјеравања новчане сатисфакције због смањене опште животне активности узимају се у обзир све околности које су од значаја за величину патњи, тегоба, појачаних напора и других психичких болова којима је повређени, због оштећења тела односно здравља, оптерећен у његовим конкретним условима живота и рада, а такође и дужина људског века, односно дужина трајања психичких болова“, Пресуда Врховног суда Југославије, Рев. бр. 101/73, од 29.10.1973. године, вид. Д. Медић, Х. Тајић, 89.

²¹ „Нематеријална штета због прекида школовања огледа се у немогућности оштећеног да судјелује у једном виду животне активности природне и, по редовном току ствари, доступне младим људима и ускраћеном задовољству које завршено школовање и веће знање редовито пружају човјеку. Зато ту врсту штете и накнаду за њу треба имати у виду при одмјеравању накнаде за смањену опћу животну активност, чији је то саставни дио и не може се посебно издвајати“, Савезни суд, бр. Гзс-57/76, од 17.01.1976. године, вид. Д. Медић, Х. Тајић, 91; И. Црнић, 221-223.

чаја које су довеле до осиромашења живота како би се нашла права мјера у односу на законом дефинисану апстрактну „правичну новчану накнаду“ (члан 200/1 ЗОО-а).

Уколико оштећени не осјећа душевни бол (оштећен или уништен мождани центар за бол) или је у несвјесном стању, онда, према одредби члана 200/1 ЗОО-а, нема право на накнаду овог облика нематеријалне штете, јер се неће постићи циљ накнаде. За таква специфична стања могао би се регулисати посебан вид штете за коју би се могла досудити новчана накнада.²²

2. НАКНАДА ЗА ПРЕТРПЉЕНЕ ДУШЕВНЕ БОЛОВЕ ЗБОГ НАРУЖЕНОСТИ

Наруженост (унакаженост, наказност, нагрђење, осакаћење, козметички дефект) представља трајну измјену спољашњег изгледа неког лица која се манифестује у губитку неког екстремитета, наружењу естетског изгледа, наружењу неког дијела тијела или нарушењу неке тјелесне функције.²³ Наруженост се може састојати и у чињеници што је оштећени принуђен да користи неко ортопедско помагало (нпр. штаку, протезу и сл), инвалидска колица и томе сл., усљед чега скреће пажњу околине на себе и свој изглед. Да би била правно релевантна, потребно је да измјена спољашњег изгледа узрокује душевни бол, тако да је основ за накнаду нематеријалне штете душевни бол због наружености, а не само постојање наружености без душевног бола. Уколико оштећени није у психичком стању да схвати значај унакажености, онда нема ни накнаде по овом основу.

Приликом утврђивања степена душевног бола због наружености суд се користи, као и у претходним случајевима накнаде за претрпљене душевне болове, судскомедицинским вјештачењем. У том смислу је наруженост као виши родни појам, класификована на три друга појма и то:

²² Д. Медић, *Накнада штете за душевне болове због умањења животне активности*, 87.

²³ Д. Петровић, „Облици нематеријалне штете и њена накнада“, *Правни живот - књига о десетогодишњици доношења Закона о облигационим односима*, том I, 1988, 504; З. Петровић, Н. Мрвић - Петровић, 48; И. Црнић, 225.

јако наружење – унакаженост, средње наружење – нагрђеност и слабо (мало, лако) нагрђење – козметички дефект. У зависности од одређене (налаза и мишљења) вјештака за неки од ових степена наружености одређује се износ накнаде за душевни бол.²⁴ Поред тога, суд ће цијенити и друге околности од којих зависи интензитет душевног бола због наружености, а које се могу подијелити на објективне и субјективне.

Објективне околности од којих зависи интензитет душевног бола због наружености су, нарочито, измијењена спољашњост оштећеног, дио тијела (локација) који је наружен, његов обим и уочљивост трећим лицима, могућност прикривања одјећом или друге околности које су (врло) уочљиве трећим лицима. У зависности од тога како ове објективне околности утичу на психичко стање оштећеног (како их он лично, субјективно доживљава), говоримо о субјективним околностима које се узимају у обзир у разумној мјери.²⁵

Поред ових, суд приликом одлучивања о основу и висини накнаде може цијенити и неке друге околности. Тако нпр. од значаја могу бити старост и пол оштећеног (млађим лицима и женама може се признати већа накнада), његово занимање (уколико је ријеч о глумцима, манекенима, фото-моделима, пјевачима и сл., душевни бол ће бити већи, па

²⁴ Према Оријентацијским критеријима ... Републике Хрватске за јаки степен наружености који је врло уочљиво трећим досуђује се износ од 37.000 куна, а ако је уочљив само понекад (укућанима, на плажи и сл.) досуђује се у износу од 22.000 куна; за средњи степен наружености који је врло уочљив трећим досуђује се износ од 22.000 куна, а ако је уочљив трећима само понекад, досуђује се износ од 11.000 куна; за лаки степен наружености који је врло уочљив трећим досуђује се износ од 5.000 куна, а ако је уочљив трећима само понекад досуђује се износ од 2.000 куна. Према Оријентационим критеријима Федерације БиХ ови износи су следећи: за јаки степен, врло уочљиво трећима: 10.000 КМ, а уочљиво само понекад (укућанима, на плажи и сл.): 6.000 КМ, за средњи степен, врло уочљиво трећима: 6.000 КМ, а уочљиво трећима само понекад: 3.000 КМ и за лаки степен, врло уочљиво трећима: 1.500 КМ, а уочљиво трећима само понекад: 700 КМ.

²⁵ „Основ за признавање новчане накнаде за наруженост није само у томе, да ли и у којој мери измењена спољашност оштећеног изазива у околини гађење, сажаљење или на други начин скреће пажњу, већ се узимају у обзир и субјективна мерила о утицају ових елемената (измена спољашности, приметност, обим, итд.) на психичку равнотежу оштећеног, односно његово психичко стање у целини. При томе се субјективне особине оштећеног узимају у обзир у разумној мери“, Закључак са савјетовања грађанских и грађанско-привредних одјељења Савезног суда, врховних судова и Врховног војног суда од 15. и 16.10.1986. године, З. Петровић, Н. Мрвић - Петровић, 88.

самим тим и накнада), итд. Веома интересантно је питање накнада нематеријалне штете дјевојци која је због наружења изгубила прилику или су јој смањене могућности за добру удају.²⁶ Наша судска пракса не признаје посебну накнаду штете уколико су смањени изгледи за добру удају посљедица наружења, већ накнадом нематеријалне штете због душевних болова за наруженост обухвата и ову посљедицу.²⁷

У посљедњих неколико година веома је актуелан естетски медицински третман који је напредовао у толикој мјери да се данас готово сваки облик наружености човјековог тијела може санирати или знатно ублажити. Због тога се као актуелно питање, поред накнаде за претрпљене душевне болове због наружености, може поставити и питање накнаде оштећеном за естетски медицински третман који ће отклонити наруженост, односно њене посљедице - психички бол, тј. да ли оштећеном, умјесто нематеријалне штете због наружености, досудити материјалну штету за трошкове естетског медицинског третмана или кумулирати ове двије накнаде? Сматра се да у овом случају оштећени има право на једну или на другу накнаду по властитом избору, јер се нико не може присилно подвргнути било којој медицинској интервенцији, па тако ни естетској која са собом носи одређене ризике, тако да само уколико се оштећени одлучи за овај облик поправљања штете онда би му то требало и омогућити.²⁸

3. НАКНАДА ЗА ПРЕТРПЉЕНЕ ДУШЕВНЕ БОЛОВЕ ЗБОГ СМРТИ БЛИСКОГ ЛИЦА

Поред накнаде за поједине облике материјалне штете услед смрти неког лица (трошкови сахране, лијечења, изгубљене зараде, изгубљеног издржавања и помагања) штетник је дужан члановима уже породице

²⁶ М. Калођера, *Накнада неимовинске штете – расправе из компаративног права*, Загреб 1941, 307-308; О. Станковић, 137-138.

²⁷ Пресуда Врховног суда Србије, Гж. бр. 102/70, од 17.02.1970. године, вид. Д. Медић, Х. Тајић, 132.

²⁸ Упор. З. Петровић, Н. Мрвић - Петровић, 50; А. Радованов, „Критеријуми за одређивање висине новчане накнаде нематеријалне штете“, *Накнада нематеријалне штете*, Будва 2001, 162.

надокнадити и нематеријалну штету за претрпљене душевне болове због смрти блиског лица (чланови 200/1 и 201/1 ЗОО-а). Наиме, смрћу неког лица његови најближи сродници не губе само одређене материјалне вриједности (издржавање и др), већ и одређене нематеријалне (моралне) вриједности (љубав, срећу, њежност, пажњу, заштиту и др). Због тога се овај облик нематеријалне штете у нашем ранијем законодавству називао „повреда осјећаја љубави“ (*pretium doloris*),²⁹ јер оштећени путем сатисфакције ублажавају и потискују своју патњу и тугу и тиме олакшавају себи живот у будућности.

Дакле, усљед деликтне радње штетника код чланова уже породице усмрћеног проузрокује се душевни бол као резултат повреде њиховог права на душевни (психички) интегритет. Ради се о тзв. посредној штети коју трпи посредно оштећени за разлику од напријед наведених случајева претрпљених душевних болова (умањење животне активности и наруженост), гдје се ради о непосредној штети и непосредно оштећеном лицу.³⁰ Даља разлика између ових случајева претрпљених душевних болова је у томе што се код душевних болова због смрти блиског лица не спроводи судскомедицинско вјештачење, већ суд, узимајући у обзир све околности случаја, доноси одлуку на основу властитог знања и искуства.³¹ При томе се може користити неким од утврђених критеријума судске праксе.³²

Лица која имају право на новчану сатисфакцију за претрпљене душевне болове због смрти блиског лица према ЗОО-а су чланови уже породице умрлог и то брачни супружник, дјеца и родитељи (члан

²⁹ М. Калођера, 311.

³⁰ И. Црнић, 192.

³¹ *Ibid.*, 97.

³² Према Оријентацијским критеријима ... Републике Хрватске за случај смрти брачног и изванбрачног друга (трајнија заједница живота) и дјетета досућује се 220.000 куна; за случај губитка плода родитељима износ од 75.000 куна; за случај смрти родитеља: 1. дјетету које се налази на одгоју и скрби код родитеља износ од 220.000 куна, 2. дјетету износ од 150.000 куна; за случај смрти брата или сестре износ од 75.000 куна. Према Оријентационим критеријима Федерације БиХ ови износи су сљедећи: за случај смрти брачног и ванбрачног дурга (трајнија заједница живота) и дјетета износ од 20.000 КМ; за случај губитка плода родитељима износ од 7.000 КМ; за случај смрти родитеља дјетету које се налази на одгоју и издржавању код родитеља износ од 20.000 КМ и дјетету износ од 12.000 КМ; за случај смрти брата или сестре износ од 7.000 КМ.

201/1), затим браћа и сестре, уколико је између њих и умрлог постојала трајнија заједница живота (члан 201/2), као и ванбрачни супружник, ако је између њега и умрлог такође постојала трајнија заједница живота (члан 201/4).

Претпоставка законодавца од које је кренуо оваквим нормирањем активно легитимисаних лица јесте да сродници ближег степена сродства осјећају интензивнији бол због губитка блиског лица. То јесте правило, али не мора увијек бити тако. У погледу правног стандарда „трајнија заједница живота“, који је регулисан ЗОО-ом као услов за накнаду нематеријалне штете због смрти блиског сродник, потребно је истаћи да се другачије тумачи него у породичном законодавству (заједница живота, рада и трошења добара чланова породице, затим задовољавање емотивних, сексуалних, прокреативних, морално-етичких, културних и економских потреба мушкарца и жене³³). Разлог томе је сама природа накнаде овог облика нематеријалне штете, јер се нагласак ставља на емотивну везу између сродника, а не и на неке друге околности (заједница живљења, привређивања и др). Имајући то у виду, уколико нпр. на накнаду штете конкуришу истовремено брачни и ванбрачни супружник, суд ће на основу врсте и интензитета међусобних афекција умрлог са сваком од тужилаца, одбити оба захтјева, једном удовољити, а други одбити или чак оба захтјева усвојити.³⁴

Општепознато је да је емотивна веза најјача између умрлог и брачног супружника, родитеља и дјеце, те се овдје и не тражи „трајнија заједница живота“. Међутим, с обзиром на наведено тумачење „трајније заједнице живота“ круг лица овлашћених на накнаду ове нематеријалне штете могао би да се прошири и на друге сроднике (дједове, баке, унучад)³⁵, као што је то нпр. и учињено у ЗОО-у Републике

³³ М. Драшкић, 1523.

³⁴ *Ibid.*, 1527.

³⁵ „Лице које није обухваћено чл. 201, ст. 1, 2 и 4 Закона о облигационим односима, али је са погинулим лицем живело у заједници живота сличној заједници између родитеља и дечице може се уподобити са тим лицем, те му припада правична накнада за душевне болове због смрти блиског лица“, Одлука Врховног суда Војводине, Рев. бр. 152/86, вид. *Проузроковање штете и њена накнада* 2, (ур. Ј. Вуксановић) *Perimx*, Будва 1999, 203.

Хрватске (члан 1101/2)³⁶. Судска пракса је већ увелико приступила екстензивном тумачењу члана 201 ЗОО-а па се накнада признаје усвојоцу и усвојенику код потпуног усвојења, родитељу код кога очинство није признато, али су постојали услови за такво признање, дједу и баби који су одлуком органа старатељства одређени да врше родитељско право (родитељи нису живи), итд.³⁷

Посебно интересантно је да се накнада нематеријалне штете за душевне болове због смрти блиског сродника досуђује и насцитурусу, јер то није експлицитно регулисано законом, али судска пракса ипак признаје активну легитимацију и овим субјектима.³⁸ Законско упориште за овакво тумачење пронађено је у члану 203 ЗОО-а који регулише будућу штету.³⁹ Такође, судови признају овај облик нематеријалне штете и родитељима за губитак плода односно зачетог, а нерођеног дјетета без обзира на његову старост.⁴⁰

³⁶ Чл. 1102/1 ЗОО-а РХ гласи: „Таква се накнада (новчана накнада неимовинске штете члановима уже породице у случају смрти или нарочито тешког инвалидите неког лица, прим. Р.Ј.) може досудити и браћи и сестрама, дједовима и бакама, унучади, те изванбрачном другу, ако је између њих и умрлог, односно озлијеђеног постојала трајнија заједница живота“.

³⁷ П. Трифуновић, „Круг лица која имају право на накнаду штете због смрти блиског лица и нарочито тешког инвалидитета“, *Накнада штете и осигурање*, Удружење за одштетно право Београд, Будва 2005, 156-157.

³⁸ „У случају смрти једног или оба родитеља, малољетном дјетету припада накнада неимовинске штете за душевне болове, при чему је узраст дјетета за само право на накнаду неодлучан. Приликом одређивања висине накнаде неимовинске штете узимају се у обзир и душевни болови које ће дијете трпјети у току развоја. Накнада за тај вид штете припада и дјетету рођеном после смрти родитеља (подвукао Р.Ј.)“, Начелни став VII Заједничке сједнице у Савезном суду, одржане 15.12.1977. године у Београду, вид. М. Буковац – Пувача, „Тренд проширења круга особа с правом на новчану накнаду у поредбеном и у нашем праву као облик поправљања неимовинске штете у случају смрти блиске особе“, *Зборник Правног факултета Свеучилишта у Ријеци*, бр. 1/2007, 17.

³⁹ „Накнаду за будућу нематеријалну штету суд може досудити, у смислу чл. 203 ЗОО, и кад се штетне последице у психи оштећеног још нису испоиле ако је извјесно да ће те последице настати у будућности“, Закључак са Савјетовања грађанских и грађанско-привредних одјељења Савезног суда, републичких и покрајинских врховних судова и Врховног војног суда о нематеријалној штети од 15. и 16.10.1986. године, одржаног у Љубљани, вид. Д. Медић, Х. Тајић, 46.

⁴⁰ Пресуда Врховног суда Хрватске, Рев. бр. 1446/98 од 26.03.2003. године, вид. И. Црнић, 99. Пресуда Врховног суда Србије, Рев. бр. Од 06.10.1999. године, вид. Г. Георгијевић, „Новчана накнада моралне штете проузроковане губитком нерођеног детета“, *Анали*, бр. 1-2/2004, 275 и даље.

4. НАКНАДА ЗА ПРЕТРПЉЕНЕ ДУШЕВНЕ БОЛОВЕ ЗБОГ ТЕШКОГ ИНВАЛИДИТЕТА БЛИСКОГ ЛИЦА

Ово је још један облик тзв. посредне (индиректне) штете, али је за разлику од претходног случаја „иницијална жртва надживела повреду“⁴¹. Ова штета се накнађује посредно оштећеним лицима, најчешће члановима породице, за душевне болове које трпе, као и због тога што су у свакодневним односима са непосредно оштећеним лицем учествују као свједоци његових патњи због инвалидности. Наиме, позната је чињеница да је понекад тежи психички удар за блиског сродника ако му је сродник тако тјелесно уништен да је, у ствари, уништен као личност.⁴²

Приликом одлучивања о основу за накнаду овог облика нематеријалне штете битан је карактер тјелесне повреде (оштећења здравља), тј. да се ради о нарочито тешком инвалидитету лица (члан 201/3 ЗОО-а). Да би се то утврдило неопходно је судскомедицинско вјештачење које би се могло извршити према прописима инвалидског осигурања.⁴³ Поред тога, суд ће утврдити и цијенити и друге околности конкретног случаја (тежину тјелесне повреде или оштећења здравља, старост непосредно и посредно оштећеног лица и сл.). Обично се нарочито тешким инвалидитетом сматра нарочито тешка унакаженост лица, али ова два случаја не треба поистовјећивати.⁴⁴ Судска пракса за овај облик

⁴¹ Станковић, Обрен: *op.cit.*, стр. 131.

⁴² С. Стјепановић, „Правична накнада нематеријалне штете и њено одмјеравање у случају смрти блиског лица или тешког тјелесног оштећења блиског лица“, *Правни живот*, бр. 9-10/1992, 1501; А. Радованов, „Накнада нематеријалне штете (Појам, врсте и одређивање висине накнаде)“, *Накнада нематеријалне штете*, Удружење за одштетно право, Београд 2009, 21.

⁴³ В. чл. 39 Закона о пензијском и инвалидском осигурању, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 34/03.

⁴⁴ „Право на накнаду неимовинске штете за претрпљене болове због унакажености има искључиво непосредно оштећени. Његови сродници у случају постојања тешке унакажености могу једино тражити накнаду за претрпљене болове због нарочито тешког инвалидитета, али нису овлашћени да захтијевају накнаду по основу претрпљених душевних патњи због унакажености“, Пресуда Врховног суда Црне Горе, Рев. бр. 303/97, од 14.05.1998. године, вид. З. Петровић, Н. Мрвић - Петровић, 55. „Нарочито тежак инвалидитет блиског сродника због кога оштећени (супруг и деца) трпе душевне болове суд процењује према објективним мерилима која означавају постојање неспособности за рад узроковане повређивањем, измену спољашњости тела, измењен изглед, њихову уочљивост, видљивост и инвалидност таквог

нематеријалне штете, по правилу, прихвата једнаке износе као и за душевне болове због смрти блиског лица.⁴⁵

Круг лица која имају активну легитимацију у поступку за накнаду овог облика нематеријалне штете нешто је ужи у односу на накнаду штете за душевну бол због смрти блиског лица. Према члану 201/3 ЗОО-а то су брачни супружник, дјеца и родитељи, а према члану 201/4 и ванбрачни супружник, ако је између њега и повријеђеног постојала трајнија заједница живота. У погледу свега осталог (тумачење правног стандарда „трајнија заједница живота“, екстензивном тумачењу наведених одредби у смислу проширења круга активно легитимисаних лица, итд.) важи све оно што смо навели код накнаде штете за душевну бол због смрти блиског лица.

5. НАКНАДА ЗА ДУШЕВНЕ БОЛОВЕ УСЉЕД ИЗВРШЕЊА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА ПРОТИВ ПОЛНОГ ИНТЕГРИТЕТА (САТИСФАКЦИЈА У ПОСЕБНИМ СЛУЧАЈЕВИМА)

Поред других облика накнаде штете коју оштећено лице може захтијевати усљед извршеног кривичног дјела силовања (и др. кривичних дјела против полног интегритета), као што је накнада нематеријалне штете због физичких болова, накнада штете путем имовинскоправног

обима да објективно изазива сажаљење, гађење или какву другу негативну реакцију околине и оштећених“, Пресуда Врховног суда Србије, Рев. бр. 4656/00 од 01.11.2011. године, в. С. Андрејевић, Љ. Милутиновић, З. Петровић, „Промена ставова судске праксе према накнади нематеријалне штете“, у *Накнада нематеријалне штете*, Удружење за одштетно право, Београд 2009. година, 83.

⁴⁵ Према Оријентацијским критеријима ... Републике Хрватске за случај нарочито тешког инвалидитета брачног и изванбрачног друга (трајнија заједница живота) и дјетета досуђује се износ од 220.000 куна; за случај нарочито тешког инвалидитета родитеља: 1. дјетету које се налази на одгоју и скрби код родитеља износ од 220.000 куна, 2. дјетету износ од 150.000 куна. Према Оријентационим критеријима Федерације БиХ ови износи су следећи: за случај нарочито тешког инвалидитета брачног и ванбрачног друга (трајнија заједница живота) и дјетета износ од 20.000 КМ; за случај нарочито тешког инвалидитета родитеља: 1. дјетету које се налази на одгоју и издржавању код родитеља износ од 20.000 КМ, 2. дјетету износ од 12.000 КМ.

захтјева постављеног у кривичном поступку (нпр. трошкови абортуса), накнада штете због повреде права на планирање породице и др., ЗОО посебно регулише и накнаду штете због претрпљених душевних болова. Према члану 202 ЗОО-а: „Право на правичну новчану накнаду због претрпљених душевних болова има лице које је преваром, принудом или злоупотребом неког односа подређености или зависности наведено на кажњиву обљубу или кажњиву блудну радњу, као и лице према коме је извршено неко друго кривично дјело против достојанства личности и морала (Према новом кривичном законодавству Републике Српске из 2003. године то су кривична дјела против полног интегритета, прим. Р. Ј.)“.

За накнаду нематеријалне штете по овом основу неопходно је да се оствари биће неког од кривичних дјела против полног интегритета, а најчешће ће то бити кривично дјело силовања. Ово из разлога што постоје и други случајеви сексуалног узнемиравања који су регулисани посебним прописима (прописи о забрани дискриминације – мобингу, равноправности полова и сл), али они не представљају основ за накнаду нематеријалне штете из члана 202 ЗОО-а. Накнада нематеријалне штете у таквим случајевима евентуално би се могла захтијевати на основу одредби члана 200/1 ЗОО-а које се односе на повреду других права личности (угледа, части, приватности, слободе, достојанства и др). У том смислу, када се једном штетном радњом истовремено може повриједити више права личности, повреда права личности из члана 202 ЗОО-а могла би да буде подоблик права личности из члана 200/1 ЗОО-а.⁴⁶

Међутим, сама чињеница да је лице кажњено за неко кривично дјело против полног интегритета није довољан основ за накнаду нематеријалне штете по члана 202 ЗОО-а. Поред тога, неопходно је да постоји неки од квалификованих облика из члана 202 ЗОО-а: превара, принуда или злоупотреба неког односа подређености или зависности.⁴⁷

⁴⁶ И. В. 132 и 135.

⁴⁷ „Чињеница што је штетник кажњен за казнено дјело обљубе над дјететом које у себи не садржи квалификаторне елементе пријеваре, присиле, злоупотребе односа потчињености или зависности, сама за себе није довољна за утврђење одштетне одговорности на темељу чл. 202 ЗОО. Тек утврђење постојања наведеног квалификаторног напада на достојанство особе и

Накнада нематеријалне штете за претрпљене душевне болове усљед извршења неког од кривичних дјела против полног интегритета може се досудити према правилима која важе и у другим, већ наведеним, случајевима, само када је већ наступила посљедица, а то је душевна (психичка) бол, затим, висина накнаде се одређује према интензитету и трајању душевног бола и другим околностима конкретног случаја (индивидуализација), лицу које због свог здравственог стања није у могућности да трпи душевне болове неће припасти накнада по овом основу, итд.

У оквиру овог облика накнаде нематеријалне штете интересантно је питање накнаде штете због смањених изгледа за добру удају усљед силовања.⁴⁸ Ранија судска пракса (до седамдесетих година прошлог вијека) признавала је као посебан облик накнаду штете због смањених изгледа за добру удају у случају силовања. Међутим, новија судска пракса ову накнаду не признаје као посебан облик штете, већ у оквиру накнаде за претрпљене душевне болове из члана 202 ЗОО-а, слично као што се смањени изгледи за добру удају због наружености досуђују у оквиру душевних болова за наруженост. Досуђивање такве посебне накнаде нематеријалне штете противило би се равноправности мушкараца и жене, сврси брака и етичким начелима уопште.⁴⁹

6. НАКНАДА ЗА ДУШЕВНЕ БОЛОВЕ ЗБОГ ПОВРЕДЕ МОРАЛНИХ ПРАВА АУТОРА

Ауторско право као субјективно право које регулише односе у вези са човјековим интелектуалним стваралаштвом (стварање књижевних, умјетничких и научних дјела) резултат је историјске борбе за заштиту, прије свега, личних (индивидуалних) интереса аутора, а затим и инте-

морала може представљати темељ за досуђење правичне новчане накнаде за претрпљене душевне боли у складу са чл. 202 ЗОО“, Врховни суд Хрватске, Рев. бр. 1951/90, од 20.12.1990. године, вид. Д. Медић, Х. Тајић, *Нематеријална штета у пракси*, 395.

⁴⁸ М. Калођера, 319; О. Станковић, 138.

⁴⁹ О. Станковић, 232.

реса друштвене заједнице (колективних интереса),⁵⁰ јер дјело аутора не припада само њему самом, већ цјелокупној друштвеној заједници у сврху развитка њене духовне и материјалне културе⁵¹.

У правној теорији углавном је прихваћено становиште (монистичка, унистичка, унитаристичка теорија) да је ауторско право јединствено право *sui generis*, тј. једно мјешовито право састављено из двије компоненте: личноправне (ауторска морална права) и имовинскоправне (ауторска имовинска права).⁵² Овакво схватање ауторског права омогућује интегралну заштиту интереса аутора: личноправна компонента штити његове личне (моралне, идеалне) интересе, његову репутацију и углед,⁵³ а имовинскоправна компонента његове имовинске (материјалне) интересе, мада повреда личноправних овлашћења може да резултира и имовинскоправним овлашћењима. Слично је и по Закону о ауторском и сродним правима БиХ, гдје је у члану 15 (садржина ауторског права) изричито прописано да ауторско право садржи искључива личноправна овлашћења (ауторска морална права), искључива имовинскоправна овлашћења (ауторска имовинска права), као и друга овлашћења аутора (друга права аутора).

Правна заштита објекта ауторског права (ауторска морална и ауторска имовинска права) обезбијеђена је првенствено Законом о ауторском и сродним правима (*lex specialis*), а затим и Законом о облигационом односима (*lex generalis*).⁵⁴ Законом о ауторском и сродним правима Босне и Херцеговине регулисано је да аутор или извођач⁵⁵ могу да

⁵⁰ В. Спаић, *Основи грађанског права - општи дио*, треће допуњено и измијењено издање, Веселин Маслеша, Сарајево 1961, 209-210.

⁵¹ Ж. Радојковић, „Правна природа ауторског права“, *Архив*, бр. 1-2/1964, 58.

⁵² „Групе идеалних и материјалних интереса појављују се као коријени ауторског права, док је само ауторско право стабло. Ауторскоправна овлашћења су гране које расту из стабла. Они се хране соковима које добијају час из оба коријена, час претежно из једног коријена“, *Ulmer: Urheber und Verlagsrecht*, Берлин 1951, 66.

⁵³ С. Крнета, „Новчана накнада нематеријалне штете због повреде ауторског права“, *Одабране теме приватног права*, Правни факултет Универзитета у Сарајеву, Сарајево 2007, 471.

⁵⁴ „За све повреде права из овог закона важе општа правила о накнади штете и одговорности за штету, ако овим законом није другачије одређено“, чл. 157/1 Закона о ауторском и сродним правима.

⁵⁵ Према чл. 9 Закона о ауторском и сродним правима БиХ: „Аутор дјела је физичко лице које створило дјело“, а према чл. 116/1: „Извођачи, у смислу овог закона јесу глумци, певачи,

траже, независно од накнаде имовинске штете, као и у случају да такве штете нема, да се досуди правична новчана накнада за претрпљене душевне болове због повреде моралних права и да ће суд при одлучивању о таквом захтјеву узети у обзир све околности случаја, а нарочито интензитет и трајање душевних болова (члан 159). Овакво нормирање је скоро идентично нормирању у члану 200/1 ЗОО-а којим се омогућује накнада нематеријалне штете у случају повреде неког од права личности. Међутим, за разлику од права личности, заштита ауторског права има у виду искључиво личне односе аутора према свом дјелу, тј. пружа се заштита у случају повреде „интелектуалне“ (специјалне, специфичне, посебне) личности аутора, која се разликује од личности титулара неког од права личности као општег права. Штити се „интелектуална“ личност аутора (интелектуална веза) која настаје настанком интелектуалног дјела и траје све до смрти, односно одређени период и након смрти аутора.

Личноправним (моралним) елементима ауторског права заштићена су права личности аутора везана за његово интелектуално дјело (име, част и углед, приватност и др), тј. заштићена је тијесна веза аутора са његовим дјелом, личност аутора кроз његово дјело, а не личност аутора као таква, односно дјело као такво. Заштитом ауторских моралних права се, у ствари, штите име, част, углед и приватност аутора (као права личности), док се заштитом права личности штите и интереси који се не односе на аутора, већ су објективне природе, независни од постојања ауторског права. Дакле, права личности карактерише непосредна везаност за личност човјека као и личноправна (морална) овлашћења ауторских права која су такође везана за његову личност, али не непосредно, већ посредно, преко ауторског дјела.⁵⁶

музичари, плесачи и друга лица која глумом, пјевањем, свирањем, покретима, рецитовањем или интерпретирањем на други начин изводе ауторска или фолклорна дјела“, а „Као извођачи, у смислу става 1 овог члана, сматрају се и режисери позоришних представа, диригенти оркестара, вође пјевачких хорова, те варијететски и циркуски умјетници“ (чл. 116/2).

⁵⁶ А. Дудаш, „Накнада штете због повреде личних права аутора“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 2/2006, Нови Сад 2006, 269-270.

Radenko Jotanović
Senior assistant
Faculty of Law
University in Banja Luka

MONETARY REPARATION OF MORAL DAMAGE FOR SUFFERED PSYCHIC PAINS

Summary:

Expanding of concept of damage which previously has been limited on material damage is result of individual rights recognition as subjective civil rights. Reparation of moral damage is close to subjective civil rights but there are some differences between them. Reparation of moral damage appears in monetary and nonmonetary form. Essential difference between those two forms of reparation is that in first case damaged person has to prove only offence of individual right but in second case he/she has to prove a consequence as well (psychic and physical pain). In Code of Obligation legislator has accepted, so called, subjective concept of monetary reparation for offending of individual rights which considers that damage means causing the other person psychic or physical pain or fear, not just offending of individual rights.

Key words: individual rights, moral damage, psychic pain, decreasing vital activities, disability of relatives, death of relatives, satisfaction in special cases, moral component of copyright.

ЛИТЕРАТУРА

1. А. Дудаш, „Накнада штете због повреде личних права аутора“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 2/2006.
2. А. Радованов, „Критеријуми за одређивање висине новчане накнаде нематеријалне штете“, *Накнада нематеријалне штете*, Будва 2001.

3. А. Радованов, „Накнада нематеријалне штете (Појам, врсте и одређивање висине накнаде)“, *Накнада нематеријалне штете*, Удружење за одштетно право Београд, Будва 2009.
4. А. Радоловић, „Право личности у новом Закону о обвезним односима“, *Зборник Правног факултета Свеучилишта у Ријеци*, в. 27, бр. 1/2006, Ријека 2006.
5. Б. Мораит, „Закон о облигационим односима и заштита права личности“, *Правна ријеч*, бр. 16/2008, Бања Лука 2008.
6. В. Спаић, *Основи грађанског права – општи дио*, треће допуњено и измијењено издање, Веселин Маслеша, Сарајево 1961.
7. Г. Георгијевић, „Новчана накнада моралне штете проузроковане губитком нерођеног детета“, *Анали*, бр. 1-2/2004.
8. Д. Медић, „Значај вјештачења у парницама за накнаду нематеријалне штете“, *Накнада нематеријалне штете*, Будва 2001.
9. Д. Медић, „Накнада штете за душевне болове због умањења животне активности“, *Правна ријеч*, бр. 20/2009.
10. Д. Медић, Х. Тајић, *Нематеријална штета у пракси*, Привредна штампа, Сарајево – Бања Лука 2008.
11. Д. Петровић, „Облици нематеријалне штете и њена накнада“, *Правни живот – књига о десетогодишњици доношења Закона о облигационим односима*, том I, 1988.
12. Ж. Радојковић, „Правна природа ауторског права“, *Архив*, бр. 1-2/1964.
13. З. Ивошевић, „Накнада штете због умањења животних активности“, *Анали*, бр. 3-4/1978
14. З. Петровић, Н. Мрвић - Петровић, „Накнада нематеријалне штете због телесне повреде или смрти лица“, *Накнада нематери-*

- јалне штете – избор радова са саветовања Удружења за одштетно право Београд 1998-2008, Београд 2009.
15. И. Црнић, *Неимовинска штета*, друго издање, Организатор, Загреб 2006.
 16. И. Бабић, *Облигационо право – општи део*, ФЕППС и Службени гласник, Београд и Сремска Каменица 2009.
 17. М. Буковац – Пувача, „Тренд проширења круга особа с правом на новчану накнаду у поредбеном и нашем праву као облик поправљања неимовинске штете у случају смрти блиске особе“, *Зборник Правног факултета Свеучилишта у Риједи*, в. 28, бр. 1/2007.
 18. М. Драшкић, „Претрпљени душевни бол због смрти ванбрачног друга“, *Правни живот*, бр. 9-10/1992.
 19. М. Калођера, *Накнада неимовинске штете – расправе из компаративног права*, Загреб 1941.
 20. О. Станковић, *Накнада штете*, Номос, Београд 1998.
 21. П. Трифковић, „Круг лица која имају право на накнаду штете због смрти блиског лица и нарочито тешког инвалидитета“, *Накнада штете и осигурање*, Удружење за одштетно право Београд, Будва 2005.
 22. С. Андрејевић, Љ. Милутиновић, З. Петровић, „Промена ставова судске праксе према накнади нематеријалне штете“, *Накнада нематеријалне штете*, Удружење за одштетно право, Београд 2009.
 23. С. Крнета, „Новчана накнада нематеријалне штете због повреде ауторског права“, *Одабране теме приватног права*, Правни факултет Универзитета у Сарајеву, Сарајево 2007.
 24. С. Стјепановић, „Правична накнада нематеријалне штете и њено одмјеравање у случају смрти блиског лица или тешког тјелесног оштећења блиског лица“, *Правни живот*, бр. 9-10/1992.